

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Пундєв Володимир Васильович

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету
ORCID ID: 0000-0003-0407-4229
Scopus Author ID: 57972508400
Researcher ID: R-4635-2017

Басько Галина Павлівна

здобувачка вищої освіти
Одеського національного економічного університету
ORCID ID: 0009-0002-5173-3346

У статті розкрито психолого-педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки підлітків у контексті процесу соціалізації. Зазначено, що підлітковий вік є сенситивним періодом становлення соціальної ідентичності, у якому відбувається активне формування системи цінностей, моральних орієнтацій і моделей соціальної поведінки. Наголошено, що девіантна поведінка постає результатом порушення процесів соціальної адаптації, емоційної нестабільності, криз самоідентичності та дисгармонії між вимогами соціального середовища й внутрішніми потребами особистості. Увагу зосереджено на визначенні профілактики як цілісного комплексу психолого-педагогічних впливів, спрямованих на створення умов для конструктивної соціалізації, формування соціальної компетентності, розвитку емоційно-вольової сфери й адекватної самооцінки підлітків. Розкрито роль освітнього середовища, сім'ї та позашкільних інститутів у здійсненні превентивної роботи. Окреслено ефективні напрями профілактичної діяльності, серед яких: формування позитивної мотивації до навчання й саморозвитку; розвиток комунікативних умінь, організація групової роботи та соціально-психологічного тренінгу; створення безпечного виховного простору, заснованого на довірі, прийнятті та підтримці. Акцентовано, що результативність профілактики девіантної поведінки забезпечується взаємодією психолога, педагога, соціального працівника і сім'ї на засадах міждисциплінарного підходу. Зроблено висновок, що профілактика девіантної поведінки у процесі соціалізації підлітків має бути спрямована не лише на усунення ризиків, а й на розвиток внутрішніх ресурсів особистості, формування в неї здатності до саморегуляції, моральної відповідальності та конструктивної взаємодії із суспільством.

Ключові слова: профілактика, девіантна поведінка, соціалізація підлітків, психолого-педагогічний підхід, соціальна адаптація, особистісний розвиток, превентивна діяльність.

Pundiev V., Basko H. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PREVENTING DEVIANT BEHAVIOR IN THE PROCESS OF ADOLESCENTS' SOCIALIZATION

The article reveals the psychological and pedagogical aspects of preventing deviant behavior among adolescents in the context of the socialization process. It is noted that adolescence is a sensitive period for the formation of social identity, during which an active development of the value system, moral orientations, and models of social behavior takes place. It is emphasized that deviant behavior arises as a result of disruptions in social adaptation processes, emotional instability, identity crises, and disharmony between the demands of the social environment and the internal needs of the individual. Attention is focused on defining prevention as a comprehensive set of psychological and pedagogical measures aimed at creating conditions for constructive socialization, developing social competence, strengthening the emotional and volitional sphere, and forming an adequate self-esteem in adolescents. The role of the educational environment, family, and extracurricular institutions in implementing preventive work is revealed. Effective directions of preventive activity are outlined, including the formation of positive motivation for learning and self-development, the development of communication skills, the organization of group work and socio-psychological training, and the creation of a safe educational space based on trust, acceptance, and support. It is emphasized that the effectiveness of preventing deviant behavior is ensured through the interaction of psychologists, teachers, social workers, and families on the basis of an interdisciplinary approach. It is concluded that the prevention of deviant behavior in the process of adolescents' socialization should be aimed not only at reducing risks but also at developing internal personal resources, forming the ability for self-regulation, moral responsibility, and constructive interaction with society.

Key words: prevention, deviant behavior, adolescents' socialization, psychological and pedagogical approach, social adaptation, personal development, preventive activity.

Вступ. Підлітковий вік є критичним етапом розвитку особистості, що характеризується інтенсивним формуванням соціальної ідентичності, системи цінностей, моральних орієнтацій та власної самосвідомості. У цей період підлітки активно освоюють соціальні ролі, набувають досвіду взаємодії з оточенням та починають усвідомлювати своє місце в суспільстві. Саме в цей час формується здатність до саморегуляції, соціальної адаптації та ухвалення рішень у різноманітних соціальних ситуаціях, що має визначальний вплив на подальший розвиток особистості та її поведінкові патерни [1].

У процесі соціалізації підлітки стикаються із численними викликами, які можуть бути як позитивними, так і ризиковими факторами розвитку. До позитивних чинників належать підтримка сім'ї, включення в навчальні та позашкільні колективи, формування відповідальності та навичок взаємодії в колективі. До ризикових факторів – конфлікти в сім'ї, відсутність соціальної підтримки, тиск однолітків, несприятливе навчальне середовище та низька мотивація до саморозвитку. Підлітки в цьому віці особливо чутливі до емоційного впливу оточення, тому будь-які дисгармонії між внутрішніми потребами та соціальними вимогами можуть призвести до формування девіантної поведінки [2; 6].

Девіантна поведінка підлітків, яка проявляється через порушення норм соціальної взаємодії, агресивні дії, асоціальну поведінку та відхилення в моральних орієнтаціях, зазвичай виникає через дисбаланс між очікуваннями суспільства і суб'єктивними потребами особистості. Наприклад, підліток може прагнути самоствердитися серед однолітків, але не володіє соціально прийнятними способами взаємодії, що веде до конфліктів або асоціальної поведінки. Такі прояви часто супроводжуються емоційною нестабільністю, підвищеною тривожністю, низькою толерантністю до стресових ситуацій та проблемами в розвитку самоконтролю.

Соціальна адаптація підлітка в цей період також тісно пов'язана з формуванням ціннісних орієнтацій, етичних принципів та здатності до емпатії. Недостатній розвиток цих компонентів психологічної зрілості може призвести до того, що підліток не усвідомлює наслідків власних дій, демонструє анти-соціальні або асоціальні патерни поведінки, а інколи й насильницькі прояви. Дослідження показують, що девіантна поведінка підлітків є наслідком комплексного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, у яких соціальні очікування, родинні цінності, рівень підтримки у школі та доступ до позитивних соціальних моделей відіграють вирішальну роль [1; 2].

Важливо зазначити, що девіантна поведінка не завжди має стійкий негативний характер. У багатьох випадках вона може бути сигналом незадоволення базових потреб підлітка, проявом його прагнення до самовираження або пошуку власної ідентичності. Саме тому профілактична робота повинна містити комплексне розуміння психологічних, соціальних та педагогічних факторів, які впливають на формування поведінкових патернів, а також розвиток стратегій підтримки й корекції поведінки в конструктивному руслі [6; 7].

Так, підлітковий вік визначається як сенситивний період, коли відбувається активне формування соціальної ідентичності та особистісної компетентності. Урахування особливостей цього періоду є ключовим для ефективної профілактики девіантної поведінки, оскільки своєчасне психолого-педагогічне втручання може запобігти негативним наслідкам та сприяти розвитку стійкої соціально адаптованої особистості. Особлива увага приділяється розвитку комунікативних, емоційно-вольових і моральних навичок, здатності до самоконтролю та конструктивної взаємодії із соціумом. Це дає змогу забезпечити гармонійний розвиток особистості та її інтеграцію в соціальне середовище, мінімізуючи ризики девіантної поведінки та сприяючи формуванню здорової та соціально відповідальної особистості [1; 2].

Сучасні дослідження підкреслюють критичну важливість профілактичної роботи, спрямованої на формування соціально-компетентної особистості підлітка, здатної до саморегуляції, адекватного сприйняття соціальних норм та конструктивної взаємодії із соціумом. Профілактика девіантної поведінки в підлітків не обмежується лише усуненням окремих негативних проявів, як-от агресія, асоціальні дії або порушення правил поведінки. Вона передбачає системний вплив на розвиток особистості, формування її моральних орієнтацій, соціальної відповідальності та здатності до самоконтролю.

Психолого-педагогічний підхід у цьому контексті є надзвичайно важливим, оскільки дає змогу розглядати девіантну поведінку не лише як соціальну проблему, а і як результат порушень психологічного розвитку, недостатньої соціальної адаптації та особливостей виховання [3; 4]. Таке комплексне розуміння девіацій дає змогу виокремити основні напрями впливу: психологічний (розвиток емоційної компетентності, усвідомлення особистих цінностей, формування навичок самоконтролю), педагогічний (створення сприятливого освітнього середовища, підтримка позитивної мотивації до навчання та розвитку) та соціальний (взаємодія із сім'єю, однолітками та соціальними інститутами).

Особливої уваги заслуговує аспект соціальної компетентності, який передбачає здатність підлітка ефективно взаємодіяти в різних соціальних контекстах, ухвалювати обґрунтовані рішення та відповідати за наслідки власних дій. Соціальна компетентність формується через усвідомлене засвоєння норм поведінки, розвиток емпатії та умінь вирішувати конфлікти без порушення соціальних правил. Дослідження показують, що саме низький рівень соціальної компетентності є одним з основних

чинників, що провокує девіантну поведінку, оскільки підліток не має достатніх навичок для адекватного реагування на соціальні вимоги [3].

Крім того, сучасна наукова література підкреслює взаємозв'язок між психологічною стійкістю та соціальною адаптацією. Підлітки, які здатні до саморегуляції, демонструють вищий рівень емоційної стабільності, більш конструктивно сприймають критику та конфлікти, що, своєю чергою, зменшує ризики девіантної поведінки. Психолого-педагогічні програми профілактики орієнтовані на формування в підлітка системи внутрішніх ресурсів, що передбачає розвиток навичок самоконтролю, моральної відповідальності, емпатії та навичок вирішення проблемних ситуацій у колективі.

Так, підхід до профілактики девіантної поведінки має бути комплексним, системним та інтегрованим, поєднуючи психологічну підтримку, педагогічний вплив і соціальне середовище, у якому перебуває підліток. Такий підхід забезпечує не тільки зменшення ризику девіацій, а й сприяє розвитку позитивних рис особистості, формуванню стійкої соціальної та моральної позиції, здатності до конструктивної взаємодії із соціумом, а також підвищенню загальної адаптивності підлітка в складних умовах сучасного суспільства.

Метою статті є теоретичний аналіз психолого-педагогічних аспектів профілактики девіантної поведінки підлітків у процесі їх соціалізації та визначення основних чинників, що впливають на формування соціальної компетентності.

Методи: дослідження здійснено на основі аналізу науково-методичної та психологічної літератури з проблеми девіантної поведінки підлітків, соціалізації та психолого-педагогічних підходів до профілактики ризикованих поведінкових проявів. Використано метод системного аналізу, який дає змогу визначити взаємозв'язки між соціальними, психологічними та педагогічними чинниками, що впливають на соціалізацію підлітків [5; 6].

Результати. Соціально-психологічні чинники девіантної поведінки. Девіантна поведінка підлітків формується під багатофакторним впливом соціального середовища. Одним із ключових чинників є соціальна дезадаптація, що виникає через невідповідність між індивідуальними потребами та очікуваннями соціуму. Підлітки, які стикаються з конфліктами в родині, недостатньою увагою з боку батьків або проблемами у взаємодії з однолітками, демонструють підвищену схильність до асоціальних та ризикованих форм поведінки [7; 8].

Соціально-психологічні чинники містять низьку мотивацію до навчання, слабкі комунікативні навички, відчуття емоційної нестабільності та низьку здатність до емоційного самоконтролю. Відсутність соціальної підтримки з боку школи та громади також значно підсилює ризик девіацій. Дослідження показують, що підлітки, які перебувають у групах з девіантною поведінкою, часто зазнають негативного соціального впливу, що поглиблює відхилення від соціальних норм та призводить до формування стійких моделей асоціальної поведінки.

Соціально-психологічні чинники мають також культурний та економічний контекст. Наприклад, недостатній доступ до позашкільних заходів або обмежені можливості для самореалізації в громаді можуть створювати середовище, сприятливе для девіацій. Важливим є врахування індивідуальних особливостей підлітка, включно з характером, темпераментом та рівнем розвитку соціальної компетентності, оскільки вони визначають сприйняття зовнішніх впливів та реакцію на них [6].

Психологічні аспекти профілактики. Психологічна профілактика передбачає формування в підлітків саморегуляції, емоційної стабільності та адекватної самооцінки. Саморегуляція дає змогу підлітку усвідомлювати власні емоції, контролювати імпульси та ухвалювати зважені рішення в конфліктних ситуаціях. Адекватна самооцінка, своєю чергою, є ключовим чинником запобігання агресивній поведінці, оскільки низька або нестійка самооцінка часто провокує спроби компенсації через девіації [9].

Психологічна підтримка містить також розвиток моральних орієнтацій, формування соціальних норм та етичних принципів, що дає змогу підліткам усвідомлювати наслідки власних дій. У сучасних дослідженнях виокремлюють також значення розвитку емоційної компетентності, здатності до емпатії та розуміння соціального контексту, що істотно зменшує імовірність девіантних проявів. Психологічний аспект профілактики інтегрується з педагогічним, оскільки створення умов для емоційного розвитку в навчальному процесі та поза ним сприяє ефективній соціалізації.

Педагогічний підхід до профілактики девіантної поведінки підлітків акцентує увагу на створенні сприятливого навчально-виховного середовища, яке підтримує розвиток соціально адаптованої особистості та зменшує ризики проявів девіацій. Сприятливе освітнє середовище передбачає не лише фізичну безпеку, а й емоційно-психологічний комфорт, наявність підтримки з боку педагогів, а також формування відкритої та довірливої атмосфери, у якій підлітки можуть вільно висловлювати свої думки, обговорювати конфлікти та навчатися конструктивних моделей поведінки [1].

Ключовим елементом педагогічної профілактики є формування позитивної мотивації до навчання та саморозвитку. Підлітки повинні відчувати, що їхні зусилля та досягнення цінуються, а навчальна діяльність є значущою для їхнього особистісного розвитку. Позитивне заохочення, індивідуальний підхід до кожного учня,

використання інноваційних методик навчання сприяють підвищенню інтересу до знань і розвитку внутрішньої мотивації. Дослідження показують, що підлітки, які відчувають підтримку з боку педагогів та отримують позитивні стимули до навчання, рідше проявляють агресивну чи асоціальну поведінку [4; 7].

Колективні форми виховання є ще одним важливим інструментом педагогічної профілактики. Групові заняття, дискусії, тренінги та соціально орієнтовані проекти сприяють розвитку навичок співпраці, емпатії та вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом. Через активну участь у колективних формах виховання підлітки вчаться взаємодіяти в соціальних групах, усвідомлювати відповідальність за свої дії та формувати стійкі соціальні навички, які протидіють девіантним проявам поведінки [1; 4].

Важливо також інтегрувати в навчальний процес культурні та освітні цінності, що відображають соціальні норми й етичні принципи. Ознайомлення підлітків із культурними традиціями, правилами спільного життя, моральними нормами та соціально значущими практиками допомагає їм зрозуміти, як їхні дії впливають на інших людей, і формує внутрішні механізми самоконтролю. Використання міждисциплінарних підходів, інтеграція історичного, соціологічного та психологічного матеріалу дає змогу учням бачити причинно-наслідкові зв'язки в соціальній поведінці та розуміти наслідки девіантних дій [1].

Педагогічна профілактика передбачає також індивідуальну роботу з учнем, спрямовану на розвиток комунікативних навичок, самоконтролю, критичного мислення та моральної відповідальності. Використання наставництва, менторських програм та індивідуальних консультацій допомагає підлітку усвідомити власні сильні та слабкі сторони, навчитися контролювати імпульсивну поведінку й ухвалювати обґрунтовані рішення.

Додатково педагогічні стратегії передбачають залучення батьків та сім'ї до процесу виховання. Співпраця школи і сім'ї дає змогу забезпечити єдність соціальних вимог та підтримку ціннісних орієнтацій підлітка в різних соціальних середовищах, що значно підвищує ефективність профілактики девіантної поведінки. Важливими аспектами є підтримка сімейного виховання, консультування батьків та організація спільних освітніх заходів, які формують у підлітка відчуття стабільності та соціальної безпеки [4; 7].

Так, педагогічні стратегії профілактики девіантної поведінки підлітків повинні бути комплексними, системними та інтегрованими, поєднуючи створення сприятливого навчально-виховного середовища, розвиток позитивної мотивації, колективні форми роботи, індивідуальну підтримку й співпрацю з родиною. Такий підхід сприяє формуванню соціально компетентної, морально відповідальної та психологічно стабільної особистості, знижує ризики агресивної та асоціальної поведінки та забезпечує ефективну соціалізацію підлітків у сучасному суспільстві [1; 4].

Педагогічні стратегії також передбачають активне залучення підлітків до соціальних проектів, розвиток лідерських і комунікативних навичок та створення ситуацій, де підліток може відчути соціальну значущість своїх дій. Такий підхід сприяє формуванню стійкої мотивації до дотримання норм поведінки та усвідомлення відповідальності за власні вчинки.

Роль сім'ї, школи та соціальних інститутів. Взаємодія сім'ї, школи та позашкільних інститутів є фундаментальною для профілактики девіантної поведінки. Сім'я забезпечує емоційну підтримку, моделює соціальні норми та формує базові цінності. Школа відповідає за соціалізацію в колективі, розвиток комунікативних навичок та підготовку до інтеграції в суспільство. Позашкільні інститути сприяють розширенню соціального досвіду, самовизначенню та розвитку активної життєвої позиції [2; 5; 10].

Ефективність взаємодії між цими інституціями забезпечує системність профілактики та дає змогу формувати в підлітка стійкі навички адаптації, самоконтролю та соціальної відповідальності. Важливим є забезпечення єдності ціннісних орієнтацій у різних соціальних середовищах, де перебуває підліток, що значно знижує ризики девіантної поведінки.

Висновки. Профілактика девіантної поведінки підлітків є комплексним психолого-педагогічним завданням, яке охоплює:

- соціально-психологічні чинники, що визначають взаємодію підлітка із соціальним середовищем;
- психологічний розвиток, який забезпечує емоційну стабільність, саморегуляцію та усвідомлення моральних норм;
- педагогічні впливи, спрямовані на формування позитивної мотивації, соціально прийнятної поведінки та активної соціальної позиції.

Ефективність профілактики досягається через системну взаємодію психологів, педагогів, соціальних працівників та сім'ї, яка дає змогу створити узгоджене соціально-педагогічне середовище. Результати досліджень підкреслюють, що профілактика має бути спрямована не лише на усунення ризиків, а й на розвиток внутрішніх ресурсів особистості, формування здатності до саморегуляції, моральної відповідальності та конструктивної взаємодії із соціумом [3; 6; 8].

Комплексна реалізація психолого-педагогічних заходів дає змогу забезпечити стійку соціальну адаптацію підлітків, зменшити прояви агресії та асоціальної поведінки й сприяє формуванню позитивних моделей поведінки, що забезпечує довгостроковий ефект у розвитку соціально відповідальної та психологічно зрілої особистості.

Література:

1. Абдюкова Н. В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київський Державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2020. 16 с.
2. Андрусишин Р. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. № 69. С. 13–19.
3. Антоненко В. В. Підлітки та суспільні проблеми сьогодення. *Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2020. Вип. 20. Ч. 1. С. 42–49.
4. Берегова Н., Шеремет А. Девіантна поведінка у підлітків: причини, прояви, шляхи профілактики та корекції. *Psychology travelogs*. 2025. № 1. С. 127–136.
5. Березовська Л. І., Ямчук Т. Ю. Особливості ресоціалізації підлітків з девіантною поведінкою. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1. С. 5–11.
6. Бездольна В. Асоціальна поведінка підлітків 13–15 років: соціально-психологічні особливості. *Психолог*. 2012. № 15/16. С. 69–71.
7. Белякова С. М., Шовкова К. О. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). С. 454–458.
8. Боратнюк М. Г. Психологічні особливості девіантної поведінки особистості у підлітковому віці: магістерська теза. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. 9 с.
9. Брашewan О. А. Психологічні чинники формування девіантної поведінки підлітків : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»: спец. 053 «Психологія». ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2024. 110 с.
10. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства: монографія. авт. колектив: Н. М. Токарева, А. В. Шамне, О. О. Халік [та ін.]; ред. Н. М. Токаревої. Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс». 2017. 220 с.

References:

1. Abdjukova, N. V. (2020). *Psykholohichni osoblyvosti sotsializatsii suchasnoho pidlitka* [Psychological features of socialization of the modern adolescent] Author's abstract of candidate of psychological sciences dissertation (19.00.05). Kyiv State University named after T. H. Shevchenko. 16 p. [in Ukrainian].
2. Andrusyshyn, R. (2022). Analiz osoblyvostei rozvytku deviantnoi povedinky pidlitkiv [Analysis of the features of adolescent deviant behavior development]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 69, 13–19 [in Ukrainian].
3. Antonenko, V. V. (2020). Pidlitky ta suspilni problemy sohodennia [Adolescents and current social problems]. Development of G. S. Kostyuk's ideas in modern psychological research. *Scientific Notes of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the APS of Ukraine*, 20(1), 42–49 [in Ukrainian].
4. Berehova, N., & Sheremet, A. (2025). Deviantna povedinka u pidlitkiv: prychyny, proiavy, shliakhy profilaktyky ta korektsii [Deviant behavior in adolescents: Causes, manifestations, ways of prevention and correction]. *Psychology Travelogs*, 1, 127–136 [in Ukrainian].
5. Berезovska, L. I., & Yamchuk, T. Yu. (2020). Osoblyvosti resotsializatsii pidlitkiv z deviantnoiu povedinkoiu [Features of resocialization of adolescents with deviant behavior]. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 1, 5–11 [in Ukrainian].
6. Bezdolna, V. (2012). Asotsialna povedinka pidlitkiv 13–15 rokiv: sotsialno-psykholohichni osoblyvosti [Asocial behavior of adolescents aged 13–15: Socio-psychological features]. *Psychologist*, 1, 15/16, 69–71 [in Ukrainian].
7. Belyakova, S. M., & Shovkova, K. O. (2018). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti rozvytku osobystosti suchasnoho pidlitka [Socio-psychological features of the development of the modern adolescent's personality]. *Young Scientist*, 1, 5(57), 454–458 [in Ukrainian].
8. Boratyuk, M. H. (2024). *Psykholohichni osoblyvosti deviantnoi povedinky osobystosti u pidlitkovomu vitsi* [Psychological features of deviant behavior of the personality in adolescence] (Master's thesis). Volyn National University named after Lesya Ukrainka. 9 p. [in Ukrainian].
9. Brashevan, O. A. (2024). *Psykholohichni chynnyky formuvannia deviantnoi povedinky pidlitkiv* [Psychological factors in the formation of deviant behavior of adolescents] Qualification work for the degree of Bachelor in Psychology (Specialty 053). ChNU named after Petro Mohyla, Mykolaiv, 110 p. [in Ukrainian].
10. Tokareva, N. M., Shamne, A. V., Khalik, O. O., et al. (2017). *Variatyvnist sotsializatsii osobystosti v umovakh suchasnoho informatsiinoho suspilstva* [Variability of personality socialization in the context of modern information society]. Monograph. Kyiv: Interservice LLC. 220 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.10.2025
Статтю прийнято до публікації 01.11.2025
Статтю опубліковано 29.12.2025